

Bevezetés

Györffy György (1917–2000) a Magyar Tudományos Akadémia újonnan alakult Történettudományi Intézetének munkatársaként 1950 őszén kezdte meg az adatgyűjtést hatalmas vállalkozásához, *Az Árpád-kori Magyarországi történelmi földrajza* elkészítéséhez. Több évig tartó gyűjtőmunka során néhány segítőtárssal kicédulázta a korszak teljes írott emlékéanyagát, a kiadott és kiadatlan okleveleket, valamint az elbeszélő forrásokat. A cédulák rendezését, ellenőrzését, összevetését az eredetivel már egyedül végezte, majd az 1956 elején hozzálátott a mű megírásához. Az Árpád-kori forrásanyag feltárását jelentős mértékben megkönnyítette, hogy Szentpétery Imre (1878–1950) 1916-tól kezdve feltérképezte a magyar királyi, királynői és hercegi okleveleket. 1923 és 1943 között megjelent *Az Árpád-kori királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, amely a királyi okleveleket V. István 1272-ben bekövetkezett haláláig vette számba. Közölte az oklevelek rövid tartalmát és kiadásait, illetve teljes szövegét, amennyiben még nem jelentek meg nyomtatásban. A többi királyi oklevél, valamint a kevés számú királynői és hercegi kiadvány jegyzéke kéziratban maradt az utókorra.

Az Árpád-kori forrásanyag jelentős részét kitevő magánoklevelekről: az egyházi és világi személyek vagy testületek kiadványairól viszont nem állt rendelkezésre hasonló jegyzék, sőt egyszerű áttekintés sem. A *Történelmi Földrajz* anyaggyűjtéséhez nélkülözhetetlen volt a kiadott magánoklevelek számbavétele. E célból több mint százötven év forráskiadványait kellett feldolgozni. A cédulázás során nemcsak az oklevél keltét, kibocsátóját és a kiadás lapszámát kellett kiírni, hanem röviden utalni kellett az oklevél tartalmára is, nevezetesen arra, milyen személyről, intézményről, birtokról, intézkedésről stb. van szó benne. Ez utóbbira azért volt szükség, mert a szerteágazó forráskiadás azt eredményezte, hogy számos oklevél többször is megjelent nyomtatásban. Ilyen esetekben a tartalmi utalás alapján lehetett megállapítani, hogy ugyanazon oklevél többszöri kiadásáról van-e szó. A gyűjtőmunka során az igen értékes *Váradai Jegyzőkönyv* bejegyzéseit tudatosan nem vették figyelembe. Bizonyára azért nem, mert

ezek zöme nem tekinthető oklevélnek, és alapos kritikai kiadásban hozzáférhetőek. Hasonlóképpen mellőzték az átnézett anyagban előforduló oklevélemlítéseket. Az oklevelek napi keltezését abban az esetben közölték, ha a forráskiadványban a keltezések feloldása megtörtént.

Györffy György feleségét, Ruitz Izabellát (1925–2008) bízta meg a magánoklevelek lajstromozásával. Ruitz Izabella a pesti egyetemen 1947-ben végzett néprajz–földrajz–francia szakon, majd 1948-ban néprajzból *A halott átköltöztetése a túlvilágra a magyar nép elképzelésében* című értekezésével doktorált. Kicédulázta a számba vehető csaknem valamennyi forráskiadványt, rendszerezte a hatalmas cédulaanyagot és legépelte összeállítását. Minderről akkor szereztünk tudomást, amikor évekkel Györffy György halála után Szovák Kornél *A magyarországi középkori latinság szótára* archívumában megtalálta a gépelt kézirat egyik példányát. A gépelt szövegben Györffy György egyértelműen azonosítható kézírásával kisebb javítások, kiegészítések találhatók. Használta a kéziratot, de tudomásom szerint sohasem hivatkozott erre a munkára. Szóban sem említette nekem a kéziratot, noha az ő megtisztelő javaslatára kértek fel arra, hogy 1993-ban a magánoklevelek sajátos csoportjáról: a magyar főpapi oklevelekről tartsak előadást az innsbrucki diplomatikai kongresszuson. A lényeg, hogy a mű egyik példányát valamikor átadta a szótári munka felelősének. Erre közvetlenül a jegyzék elkészülte után, vagy az 1970-es évek elején került sor, amikor Györffy György a *Szótár* szerkesztőbizottságának a tagja lett.

A *Jegyzék* keletkezési körülményeiről nem sokat tudunk. A mű megtalálása után Györffy Györgyné egyedül írógépezet használatát ismerte fel a kéziratot, másra már nem emlékezett. A jegyzék keletkezésének idejéről közvetve maga a mű tájékoztat. Árulkodó, hogy nem szerepel benne az 1955-ben megjelent Burgenlandi Okmánytár (Hans Wagner: *Urkundenbuch des Burgenlandes*) első kötete, továbbá Györffy Györgynek és Oszvald Ferencnek 1956-ban, illetve 1957-ben a Művészettörténeti Értesítőben közzétett oklevélszövegei sem találhatók meg benne. Ez a körülmény a *Jegyzék* elkészítését a *Történeti Földrajz* 1950 őszi megkezdett és 1956 elején befejezett anyaggyűjtési szakaszával, annak is első éveivel kapcsolja egybe. A géppapír minősége is az ötvenes évek elejét valószínűsíti. Teljességgel kizárható, hogy a *Jegyzék* Györffy Györgynek az ötvenes évek végén megfogalmazott másik nagy tervével, a legrégebbi oklevelek (*Diplomata Hungariae antiquissima*) kiadásának munkálataival függene össze, noha segíthette annak megvalósítását.

A *Jegyzék* több mint 3700 tételt, azaz magánoklevelet tartalmaz mintegy 200 oklevéladói csoportra, alcsoportra bontva. A latin címmel megkülönböztetett csoportok helyét a latin cím ábécérendje határozza meg. A csoportokon belül a keltezéssel ellátott oklevelek időrendben követik egymást, míg a dátum nélküli, pontosabban az év nélküli oklevelek a listák végét

foglalják el a kikövetkeztetett évnek megfelelő sorrendben. Minden tétel az oklevél keltezésével kezdődik, a tárgyára utaló szavakkal (milyen birtok, személy stb.), majd a kiadásával folytatódik, s végül szükség esetén a keltezésre vagy a hitelességre vonatkozó hivatkozással zárul.

Egy-egy csoportba az adott egyházi és világi méltóságviselő személyek (érsekek, püspökök, nádorok, országbírók stb.), illetve egyházi és világi intézmények (káptalanok, konventek, megyék, városok stb.) oklevelei tartoznak. A kézirat az oklevéladó személyek (nádorok, esztergomi érsekek stb.) nevét nem adja meg, mert ennek közlése nem tartozott a gyűjtés szempontjai közé. A XIII. században egyházi és világi ügyekben egyaránt készültek olyan oklevelek, amelyeknek több kiadója volt. Az ilyen oklevelet csak a sorrendben első helyen említett kiadó tisztségénél vette fel. Ha az illető püspök volt, akkor az adott püspöki egységben, ha pedig prépost vagy apát volt, akkor a megfelelő intézmény: káptalan vagy konvent oklevelei csoportjában kapott helyet. Azok az oklevelek, amelyek nem voltak felvehetőek egyik egységbe sem, a kézirat végén a *Kiküldött bizottság, választott bíróság, Ismeretlen hatóság* vagy *Egyéb magánoklevelek* címszó alá kerültek. Így a társkiadók zöme közvetlenül nem jelenik meg a *Jegyzékben*.

Összességében dr. Ruitz Izabella hatalmas munkával az adott keretek között igen értékes művet alkotott. Kutatási segédeszköz, kutatási segédlet született, amely sok esetben az Árpád-kor történetének tanulmányozásához nélkülözhetetlen kiindulópontot jelent. Alapvetően ezért döntöttünk megjelentetése mellett. De azt is figyelembe vettük, hogy a digitális adatbázis új kutatási feltételeket teremtett. A kutatás többnyire már nem a forráskiadványok, hanem az adatbázis feltárásával kezdődik, a kutatók a levéltári jelzetekre hivatkoznak, és - tisztelet a kivételnek - nem törődnek azzal, hogy az oklevél szövege már régóta megjelent, pedig annak előzetes ismerete megkönnyítené mindannyiuk munkáját.

A 174 oldalas gépelt kézirat címlapján a következő olvasható: *Az Árpád-kori hiteleshelyi- és magánoklevelek ideiglenes jegyzéke. Összeállította Györfy Györgyné*. A mű kiadásához a címet megváltoztattuk, pontosabbá tettük.

A hiteleshelyi kiadványok említése a címben fölösleges. A középkori okleveleket hagyományosan három csoportra: pápai, császári (királyi) és magánoklevelekre szoktuk osztani. Eszerint az egyházi intézmények kiadványai is a magánoklevelek közé sorolandók. Az tény, hogy a *Jegyzékben* a káptalani és konventi oklevelek alkotják a legnagyobb csoportot, de ez nem teszi indokolttá a címben ennek kiemelését. Az ideiglenes jelzöt is elhagytuk a címből. Talán azért került bele, mert az összeállítás érthető okból nem terjed ki a nyomtatásban meg nem jelent oklevelekre. Mind-ezeket megfontolva a két szót elhagytuk és egy jelzővel bővítettük a címet, amely kifejezi a mű lényegét: *Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek*

jegyzéke. A mű funkcióját meghatározó alcímet is adtunk neki: *Kutatási segédeszköz*.

A sajtó alá rendezés során minden tétel sorszámot kapott. Erre azért volt szükség, mert a *Jegyzéket* kiegészítettük időrendi mutatóval, amelyben a sorszám utal az oklevéladók szerinti csoportosításban a megfelelő tételre. Ezzel növeltük a mű használati értékét, nemcsak oklevéladók szerint, hanem időrendben is áttekinthetjük a korszak 1950 előtt kiadott magánokleveles forrásanyagát.

A hibás vagy hiányos keltezésű oklevelek esetében változtattunk az eredeti elképzelésen. Ezek egyik csoportja az Árpád-korban, míg a másik 1301 után keletkezett. Az Árpád-kori oklevelek két tételt foglaltak el a kéziratban. Szerepeltek téves és helyes keltezésük alatt is. A két tételt összevontuk, csak egy tétel maradt a helyes dátummal, de az adott kiadásnál utaltunk a téves keltezésre is. A másik csoportba tartozó okleveleket téves Árpád-kori keltezésük miatt vették fel a *Jegyzékbe*, jelezve 1301 utáni keletkezésüket. Mivel ezek az oklevelek nem az Árpád-korban készültek, kiemeltük őket a helyükről, és a mű végén *Nem Árpád-kori magánoklevelek* cím alatt helyeztük el. Természetesen minden tételnél külön utaltunk az oklevél kiadójára. Nem kétséges, hogy a keltezetlen (év nélküli) oklevelek között vannak olyanok, amelyek nem az Árpád-kor termékei, hanem később, többnyire a 14. század elején keletkeztek. Ezek kiválogatását nem tekintettük feladatunknak, így ez a nagy körültekintést igénylő munka a *Jegyzék* felhasználóira maradt.

Ahol lehetett, a kézirat szövegét szükség szerint javítottuk, olykor kiegészítettük. Természetesen nem vállalkozhattunk arra, hogy a mintegy százötven év forráskiadványaiban az összes adatot ellenőrizzük. De erre nem is volt szükség, mert a célzott ellenőrzések során meggyőződünk az adatok megbízhatóságáról.

A kézirat az egyes oklevelek tárgyát leíró részekben sok tulajdonnevet, főleg személy- vagy birtoknevet tartalmaz, többnyire a használt forráskiadványban olvasható alakban. Bár ezek az olvasatok olykor hibásak, különösen Fejér György forráskiadványában, nem változtattunk rajtuk, mert tárgymegjelölő funkciójukat igazán ebben a formában töltik be.

A kötet használóinak okvetlenül figyelembe kell venniük, hogy a mű befejezése óta több mint hatvan év telt el. Ezen idő alatt számos forráskiadvány készült és jelent meg, köztük olyanok is, amelyek Árpád-kori magánoklevelek szövegét is tartalmazzák. Ezek egy része általában jobb minőségű újrakiadás. Az ilyen oklevelek 1950 előtti kiadásai a *Jegyzékben* megtalálhatók, nem ismeretlen forrásokról van szó. Az igazi többletet a *Jegyzék* adataihoz képest azok a magánoklevelek jelentik, amelyek először 1950 után láttak napvilágot, vagy eddig még nyomtatásban nem jelentek

meg. Legfeljebb néhány százra becsülhető azon magánoklevelek száma, amelyek hiányoznak a *Jegyzékből*.

A kiadatlan magánoklevelek feltárásához a középkori oklevelek 2010-től elérhető elektronikus adatbázisa nyújt segítséget. Az 1950 utáni Árpád-kori forráskiadványok felkutatásához nélkülözhetetlen Draskóczy István és Soós István, valamint Horváth Richárd munkája: *Levéltári Közlemények* 62 (1991) 9-55., 78 (2007) 3-34. A két bibliográfia az 1945 és 2004 között megjelent középkori okleveles anyagról ad tájékoztatást. Reméljük, hogy belátható időn belül folytatásuk is elkészül. W. Kovács András összegyűjtötte a romániai magyar vonatkozású oklevélközléseket (2009). Időközben Szőcs Tibor megjelentette az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzékét (2012) és a *damus pro memoria* kezdetű okleveleket (2017), amelyek többsége a 13. században keletkezett. Mivel a forrásanyag jelentős része a káptalanok vagy konventek kiadványa, ezért az egyes hiteleshelyek Árpád-kori tevékenységéről készült újabb feldolgozásokat is érdemes kézbe venni.

Győrffy György felesége, három fiúgyermekének édesanyja, Ruitz Izabella tudós férjének munkatársa is volt. Erről nemcsak *Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek jegyzéke* tanúskodik. Győrffy György több munkájában is fordítóként szerepel. Számos forrásszöveget (oklevelet, útleírást) fordított magyarra. Mutatókat állított össze. Ő készítette a Szent István monográfiához a név- és tárgymutatót. Alkalmanként a Néprajzi Múzeum Adattárában tevékenykedett. Legjelentősebb alkotása közzétételével mindkettejük emléke előtt tisztelgünk.

* * *

A kötet megjelentetését nagyban segítette, hogy Monostori Martina számítógépre vitte a kézirat szövegét, Mayer Gyula pedig vállalta a tördelést. A tördelt levonat ellenőrzésében Somogyi Szilvia vett részt. Hálás köszönet érte.

Solymosi László